

[0863][Besprek]H.L.Cox en Jurjen van der Kooi, *Alle beetjes helpen. Nederlandse, Friese en Vlaamse wellerismen. Een compendium*. Estrikken 81 – Nedersaksische Studies 22. Groningen/Oldeberkoop (2007), Stifting FFYRUG/Stichting Sasland, 398 siden, ISBN 978-90-801325-5-9.

Foar ús leit Estrik nr. 81, útjûn troch it Frysk en Nedersaksysk Ynstitút yn Grins yn 'e mande mei de Stichting Sasland yn Aldeberkeap. De auteurs hawwe dêryn 4475 wellerismen (sei-sprekwurden) út Nederlân, Flaanderen en Fryslân byinoar brocht, oardere en fan in ynliding, trefwurderregister, boarne- en literatuerlist foarsjoen. Cox is de lêste jierren benammen bekend as haadauteur fan it *Van Dale Spreekwoordenboek in vier talen: Nederlands, Frans, Duits, Engels* út 1988, in tematysk oardere samling fan krapoan 1600 Nederlânske sprekwurden mei har wjergaders út niisneamde talen, yn 1992 folge troch it *Van Dale Spreekwoordenboek in zes talen*, oanfolle mei wjergaders út it Spaansk en Latyn, en yn 2000 troch de tredde printinge, it *Van Dale Spreekwoordenboek*, mei wjergaders út de al neamde talen en it Afrikaansk en it Frysk. Van der Kooi hat doe as ko-auteur mei it Fryske materiaal ret. En dy gearwurking hat sa te sjen fruchtber west.

De auteurs begjinne har ynliding mei de paragraaf 'Het begrip wellerisme'. Alhoewol't sei-sprekwurd, sei-spreuk of sei-siswize de wenstige termen binne, kieze de auteurs foar wellerisme, oan de iene kant omdat dy term yn de ynternasjonale paremiology ynboargere is en oan de oare kant omdat sei-sprekwurden, al komme se faak yn sprekwurdesamlingen foar, winliken gjin sprekwurden binne. De term wellerisme is ûntliend oan de romanpersonaazjes Samuel en Tony Weller út *The Posthumous Papers of the Pickwick Club* fan Charles Dickens (1837), dy't har in soad uterje yn sei-sprekwurden.

Yn dizze paragraaf hie men ferwachte wat mear te witten te kommen oer de struktuer en de ynhâld fan sei-sprekwurden, mar dêrfoar moat men yn de twadde en fjirde paragraaf fan de ynliding wêze. De auteurs jouwe no earst in koart oersjoch fan de fersprieding fan sei-sprekwurden yn Europa troch de ieuwen hinne en in ferantwurding en beskriuwing fan it materiaal, dêr't se út ekserpearre hawwe. Dat rint foar it Nederlânsk oant 1494 tebek en foar it Frysk oant 1614 (Burmania). Foar it Nederlânske taalgebiet jouwe se ek rom omtinken oan regionale samlingen. Wichtige boarnen foar Fryske sei-sprekwurden binne de hânskriften fan Paulus Scheltema (begjin 19<sup>e</sup> ieu) en it WFT.

Nijsgjirrich is dat sei-sprekwurden troch de ieuwen populêr bleaun binne en dat der ek noch altiten nijen makke wurde. De auteurs wize yn dit ferbân op resinte samlingen út East-Nederlân, Brabân en Fryslân. Foar Fryslân neame se mei namme de samlingen fan Tabe Beintema (1987) en Dick Eisma (1989) en wize se op it grutte oantal sei-sprekwurden yn it WFT mei it jiertal 1968, de resultaten fan in sprekwurdewedstriid.

Yn de paragraaf 'De structuur van wellerismen' litte de auteurs oan de hân fan ryklik folle foarbylden sjen hoe't in sei-sprekwurd formeel yninoar sit. Yn prinsipe bestiet it út trije parten, te witten in útspraak dy't immen yn 'e mûle lein wurdt, in

sintsje dat ynlaat wurdt troch ‘sei dy of dy’ en in ôfslutend stik dat in wurdspiling op dy útspraak is of in situaasjebeskriuwing ynhâldt. Beide jouwe oan de útspraak in iroanyske of humoristyske draai.

Yn de paragraaf ‘Wellerismen in hun verhouding tot de literaire en orale overlevering’ wize de auteurs op de roman *Ferdinand Huyck* fan Jacob van Lennep (1840), dy’t lykas Dickens guon fan syn personaazjes sei-sprekwurden yn ‘e mûle lei. It measte omtinken jouwe se lykwols oan de orale literatuer, it spesjalisme fan Van der Kooi. Folksferhalen, benammen de humoristysk-anekdootyske, kinne oan de basis fan in sei-sprekwurd stean. Yn op syn minst 53 sei-sprekwurden hawwe de auteurs âldere folksferhalen weromfûn. It sei-sprekwurd befettet dan in kearnsin of kearnmomint fan it ferhaal en sûnder kennis fan dat ferhaal bliuwt it sei-sprekwurd betsjuttingsleas.

Yn de fjirde paragraaf ‘De inhoud van de wellerismen’ stelle de auteurs dat it meastentiids net mear te efterheljen is wa’t de sprekker is, by hokker gelegenheid it sei-sprekwurd brûkt is en hokker kontekstuele betsjutting it hat, simpelwei omdat de measte samlers dêr net of amper omtinken oan joegen. In útsûndering is Paulus (Liger) Scheltema dy’t in hiel soad histoaryske persoanen yn syn sei-sprekwurden opfiert, mar dy skynt it mei de wierheid wer net sa krekt te nimmen.

Wylst gewoane sprekwurden eksplisyt ûnder wurden bringe hoe’t it yn de wrâld eins wêze moatte soe, beskriuwe sei-sprekwurden neffens de auteurs hoe’t it yn de wrâld wier om en ta giet. Yn sei-sprekwurden wurdt de wrâld nommen sa’t er is, mei in kerltsje sâlt. It resultaat is humoristysk, satirysk, spotsk, en foar it gefoel fan de hjoeddeiske mins faak frijwat rûch en rou. Dat lêste meie de auteurs no wol sa opskriuwe, mar ik freegje my ôf oft se net in te hege pet fan dy hjoeddeiske mins op hawwe en tefolle út harsels wei redenearje. Sei-sprekwurden, dy’t meastentiids stiif steane fan de foaroardielen en stereotypen, binne dochs o sa populêr, hâlde de auteurs sels in pear siden earder en ek letter út.

Yn de paragraaf ‘De moderne tijd’ fernuverje de auteurs har deroer dat nettsjinsteande de populariteit fan sei-sprekwurden yn Nederlân en Fryslân de moderne tiid dêryn folle minder werom te finen is as yn Ingelske en Amerikaanske sei-sprekwurden. De auteurs witte foar it Nederlânsk net mear as tsien en foar it Frysk, dat in folle lytser taalgebiet beslacht, acht foarbylden te neamen. Ta beslút doare se de stelling oan dat it feit dat dy moderne Fryske foarbylden gjin wjergaders yn oare parten fan Nederlân en Flaanderen hawwe, de unike en selsstannige posysje fan it Frysk yn Nederlân ûnderstrekjet.

Wa’t net genôch krije kin fan Fryske sei-sprekwurden, kin teriede geane by in artikel fan Van der Kooi, dêr’t er in part fan dizze ynliding yn ferwurke hat, te witten, ‘Wellerismen in Friesland’, yn K. Dekker, A. MacDonald en H. Niebaum (red.), *Northern Voices. Essays on Old Germanic and Related Topics, Offered to Professor Tette Hofstra*. Leuven 2008, ss. 203-227.

De ynliding fan de Estrik beslút mei in paragraaf oer de opset fan it boek en in oanwizing foar it gebrûk. Sei-sprekwurden kinne op ferskate wizen oardere wurde, tematysk, histoarysk, geografysk, op in wurd mei in dúdlike opsykfunksje, meastal

it earste haadwurd of tiidwurd, of op de mei 'sei' ynlate sprekker. Gebrûklik is de alfabetyske oardering op wurden mei in opsykfunksje, bygelyks yn D. Eisma, *Sa hat it sitten .... Sei-siswizen yn it Frysk*. Ljouwert 1989, C. Kruyskamp, *Apolo-gische spreekwoorden*. 's-Gravenhage 1947, W. Mieder en S.A. Kingsbury, *A Dictionary of Wellerisms*. New York - Oxford 1994. Cox en Van der Kooi hawwe lykwols foar in yndieling op sprekkers keazen, omdat de opfierde nammen, berops-nammen, bistenammen ensfh. neffens harren faak net allinne tekenjend binne foar de sprekker, mar ek foar it ûnderwerp fan it sei-sprekwurd. Se komme dan ta in ûnderferdieling yn sechstjin kategoryen. Per kategory wikselet it tal sei-sprekwurden fan mear as tûzen (de kategory fan de manlju mei in namme of foarnamme en de kategory fan minsken mei in beskaat berop of fan in beskate stân) oant om ende by de tsien (de kategory fan sprekken dingjen en dy fan sei-sprekwurden fia it ynternet fûn). Binnen de measte kategoryen ha se in alfabetyske oardering oanbrocht.

By dy yndieling sizze de auteurs net altyd folslein konsekwint west hawwe te kinnen. Sa neame se as foarbyld in sei-sprekwurd mei in lânfrou as sprekker, dat se foar it gemak ûnderbrocht ha by de manlju, subkategory 1.1 ealman, hartoch, jonker, ridder, hear, keizer ensf. Mar at se no dy hiele subkategory by de kategory fan de beroppen en stannen ûnderbrocht hiene, dêr't er neffens my ek folle better past, dan hie yn alle gefallen dit probleem oplost west.

De yndieling op sprekkers hat fansels it neidiel yn dat sei-sprekwurden mei deselde útspraak yn ferskate kategoryen stean kinne. Sa stiet *Alle beetjes helpen* yn de kategory fan de manlju (nr. 35), froulju (nrs. 538, 540), beroppen en stannen (nrs. 3236, 3328) en bisten (nr. 4410). Om de brûker dy't soks opsykje wol, dochs te wille te wêzen, hawwe de auteurs efteryn it boek in seistal trefwurderegisters set, in register mei alle wurden dy't in dúdlike opsykfunksje hawwe, ien foar it Nederlânsk en Flaamsk en ien foar it Frysk, in register mei persoans- en bynammen, ek wer ien foar it Nederlânsk en Flaamsk en ien foar it Frysk en krekt sa twa registers mei toponimen. Treflik! Boppedat jouwe de auteurs by de ôfsûnderlike sei-sprekwurden ek ferwizingen oer en wer nei ynhâldlik identike parten, bygelyks by *Alle baat / beetjes helpt / helpen / beter dan niets, zei de vos / wolf / beer / zeug / man, en hapte / slikte / vrat een mug op / in / af* (nr. 4410) en *Magere kost, zei de vos, en hij snapte een vlieg* (nr. 4431).

Yngefal der farianten binne, hawwe de auteurs de fariant '(..) die wij het sprekendst achten (..)' foaropset. Dêrnei folgje earst de Nederlânske farianten, '(..) losjes van jong naar oud (..)' en dan de Fryske, '(..) gewoonlijk van oud naar jong (..)'. Wat dêr no krekt de djipperlizzende bedoeling fan is, lizze de auteurs fierders net út, dat it komt jin spitigernôch allegear wat subjektyf oan. By elke fariant steane boarne-opjeften en eventueel taljochtingen en ferklearringen út dy boarnen as de auteurs soks nijsgjirrich achtsje. Dêrneist jouwe se sels ek wurdferklearringen, kultuerhistoaryske of histoaryske taljochtingen en ferwizingen nei eventuele stúdzjes oer in beskaat sei-sprekwurd.

Ta beslút hawwe de auteurs ek bûten de grinzen sjoen om sjen te litten dat in soad sei-sprekwurden út de Nederlânske, Flaamske en Fryske samlingen ynterna-

sjonaal fan aard binne. Dêrta hawwe se Angelsaksyske en Dútske, foaral Nederdútske, samlingen rieplachte. De boarnelist is yndrukwekkend.

Al mei al is it boek in rike boarne foar fierder ûndersyk en in Fundgrube foar sawol folkskundigen as moppetapers. Der falt mar op ien ding ôf te dwaan: it is útjûn yn ûnsjoch telefoanboekformaat.

*Frits van der Kuip*  
*Fryske Akademy*  
*Ljouwert*